

Handler László második világháborús munkaszolgálatos aszódai naplója ^[1]

„Így élünk itt, viszonylag jól a többi munkásszázadok között.”

„A Schwarczról, a latrinás Schwarczról egypár apróságot. Ő kezeli a század wc-t, hihetetlen piszkos ember, ezáltal gusztustalan is. Beosztotta a wc-t 1.-2.-3. osztályra, és úgy fizetett, az 1. osztálynak gyertyával világít, amikor sötét van - most is azt kiabálja, tessék a tisztán és hygénikusan [!] tartott 1. osztály! Solymosi szakaszvezető kinevezte ezt a degenerált embert klozet tizedesnek, és a század előtt a parancshirdetéskor beolvastatta, azóta még jobban fent hordja az orrát...”

Bevezetés

Az itt közölt naplót *Handler László* egykori magyar munkaszolgálatos írta 1942. szeptember 25. és december 21. között.

A szerzőről kevés információval rendelkezünk. 1906. szeptember 10-én, Budapesten született, kispalgári zsidó családban, és Zuglóban élte le élete nagy részét. Handler László faszobrásznak tanult, de tehetségét ismeretlen okokból kifolyólag sosem tudta kibontakoztatni: különféle üzemekben kényszerült másfajta megélhetést találni, az 1930-as években pedig az Iroszeripari és Kereskedelmi Kft-nek lett üzletvezetője.

Az 1940-es évek legelején ismerkedett meg későbbi szerelmével, az 1914-ben született *Weisz Magdolnával* (akit leveleiben Magdának nevez), aki hozzá hasonló vallási és társadalmi viszonyok között élt a fővárosban. Házasságukra csupán 1942 nyarán került sor. Ebben bizonyára szerepet játszott, hogy Lászlót több ízben behívta a M. Kir. Honvédség munkaszolgálatra, és így nagy volt a bizonytalanság körülötte. Továbbá - hiszen mindketten a hatályos törvények szerint is zsidónak minősültek - féltek. E körülmények okán a frigy ezért csak 1942. július 27-én kötötték meg, úgy, hogy ezt megelőzően sietve még aznap mindketten kikeresztelkedtek. A kikeresztelkedés tényével kapcsolatban naplójában feljegyezte: „mások előtt szinte szégyenlem azt, hogy kitértem, és nem merem vállalni [vallásomat].” A kikeresztelkedéssel és az esküvővel pedig azért siettek, mert László néhány nappal korábban SAS-behívót kapott az aszódai munkaszolgálatos táborba. Így az a szerencsétlen helyzet állt elő, - amint arról naplójának október 17-ei bejegyzése is tanúskodik -, hogy esküvője napjának délutánján be kellett vonulnia munkaszolgálatra.

Handlert legalább háromszor hívták be hátországi munkaszolgálatra. Első állomáshelyéről nincs információ, de feljegyzéseinek 4. oldalán feltünteti, hogy az aszódai munkatábor, ahol a 101/42-es kiegészítő (zsidó) munkásszázad kötelékében dolgozott 1942. július 27-től, számára a „második munkatábor”, a második bevonulás volt.

A Pest-Pilis-Solt-Kiskun vármegye területén elhelyezkedő Aszód melletti zsidó munkatáborban készített feljegyzései ellenben rendkívül plasztikus ismertetést adnak a hátországi munkaszolgálat körülményeiről.

Megtudhatjuk egyebek mellett azt is, hogy a „muszosok” sorsának alakulásában két tényező egyaránt szerepet játszott: egyrészt a jogszabályi keretek, a rájuk vonatkozó rendeletek durvulása, másrészt legalább ilyen fontos tényező volt az adott zászlóalj- és századparancsnok személye, az adott „honvédkeret” emberséges avagy nem ritka esetben szadista mivolta. A keret mindenkor meghatározó szerepét a történetírás - elsősorban *Karsai Elek*, majd *Randolph L. Braham* és *Szita Szabolcs* kutatásai nyomán - régóta ismeri. A szerző maga is utal rá, hogy ismeretlen helyszínű első bevonulása folyamán - köszönhetően a keretlegények antiszemitizmusból fakadó szigorának és a munkakörülmények okozta nehézségeknek - éhezett, kimerítő volt a munka és a keretlegénység kegyetlenkedett. Naplójában ezzel szemben az aszódai munkatáborról a kétségtelen nehézségek dacára meglehetősen pozitív képet fest. Ez annak dacára is igaz egy, hogy október 3-ai naplóbejegyzésében utal rá, hogy „a mostani munkatáborban jóval többet kell dolgozni, mint az 1940-esben [...]” Nemcsak az ellátás volt Aszódon kielégítő, de a bánásmód is tűrhető lehetett. A szerző többször leírja, mennyire szerencsésnek érzi magát ezért a kivételesen helyzetért, melyért elsősorban a honvéd keretnek mond köszönetet. Jóllehet az emberséges bánásmód, az egymással és a kerettagokkal való üzetelés, a megfelelő élelmiszer-ellátás ebben az időszakban a hátorszában más munkaszolgálatos egységeknél sem volt ritka, mégis kirívó esetnek tarthatjuk Handler László október 9-ei bejegyzését: „Oly nagy volt az eső, hogy mai [napon] 11 órakor bejöttünk, és délután ilyen parancsot kaptunk: kivonulás előtt mindenki fekdődjön le, és takarozzon be jól, és aludja át a kivonulást, és este lehet moziba menni - aki akar.” Ugyancsak jellemző, hogy a hátorszában szolgálatot teljesítő zsidó munkaszolgálatosok ekkor még, némelykor - amint a szerző maga is megemlékezik róla - hozzájuthattak sajtótermékekhez, köztük a németellenes, illetve liberális Magyar Nemzethez és 8 Orai Újsághoz is.

Handler aszódai hónapjai pedig éppen arra az időre estek, amikor magyar munkaszolgálatosok sorsa a korábbi évekhez képest drasztikusan rosszabbra fordult. Kifejezetten a zsidó századok tagjainak megalázását szolgálta, hogy már 1941 tavaszán, a délvidéki mozgósításkor elrendelték számukra az addigi nemzetiszín karszalag, illetve zöld kabáthátóka-jelzés helyett a sárga karszalag viselését.

Már 1940 novemberétől - eleinte helyi kezdeményezésre - előtérbe került a muszosoknak a megfosztása az egyenruhától, amely a következő időszakban országsszerte lezajlott. *Bartha Károly* honvédelmi miniszter 1942. március 17-ei rendelete után a munkaszolgálatosok (a köztörvényesek és a nemzetiségiek éppúgy, mint a zsidók) elvileg nem is viselhették azt többé, sem egyéb katonai jelvényt, csupán egy jelzés nélküli sapkát. A zsidó munkásszázadokban foglalkoztatottak még ez utóbbit sem, mondván „a nemzeti színekre méltatlanok”. E rendeletet számos esetben a munkaszolgálatos körzetparancsnokok nemcsak betartották, de annak szellemén túlmutatva hajtották végre, például a behívottak életkorát jelentősen kitölték, s nem vették figyelembe a fizikai állapotot sem. Ezzel egy időben, 1942 márciusában a bevonulási központok parancsnokai, a hadtestparancsnokságokon szóbeli utasításokat is kaptak a zsidó munkaszolgálatosokkal való bánásmódról. Eszerint: zsidóval beszélgetni tilos; zsidó csak az úttest közepén járhat, járdán nem; zsidókat csak havonta egyszer látogathatnak a hozzátartozók; csomagot nem kaphatnak; szigorú cenzúra érvényes rájuk; zsidók üzletben nem vásárolhatnak; legfeljebb 50 pengő lehet náluk; nem dohányozhatnak.

A fentiek alapján a zsidók hadkötelezettségének törvényi szabályozását 1942. július 31-én hirdették ki (1942. évi XIV. tc.), amelynek értelmében zsidókat csak fegyvertelen, „kiszegítő szolgálatra” lehetett besorozni, mivel honvédségi létük „sem magyar emberhez, sem keresztény gondolkodásban felnőtt fiatalokhoz nem méltó.”

Handler ugyanakkor szerencsés volt, hiszen az ekkor Magyarországon felállított 69 munkásszázad jelentős része - a 101/42-essel ellentétben - 1942 nyarán nem a hátorszába, hanem a frontvonalra került, a 2. magyar hadsereg tagjaként, ahol legfőbb munkafeladatai között minden bizonnyal az aknaszedés lett volna, amely akkoriban ténylegesen is „mozgó veszthelynek” volt tekinthető, s 1943 elejéig több ezer fős veszteséget produkált.

Handler aszódai munkaszolgálatáról utolsó bejegyzését 1942. december 21-én ejtette. A század - a korábbi egy-egy napos eltávózással ellentétben - haza is utazhatott karácsonyra, hiszen utolsó mondatában arról számol be feleségének, hogy „egyébként készülődés [van] a hazamenetelre, már sokan elmentek és több mint valószínű, holnap estére rám is kerül a sor.”

A naplónak azonban van folytatása is, egy ún. „második napló”, amelynek keltezési időpontja 1943 januárja, keltezési helye viszont ismeretlen. Feltehetően az első napló befejeztével karácsonyi szabadság után, de még szilveszter előtt, Aszódra visszatértekor írta Handler, de nem kizárt, hogy egy újabb táborban, harmadik munkaszolgálati során készült.

Ez utóbbi napló jóval személyesebb, érzelmesebb, voltaképpen nem más, mint a feleségének szóló szerelmi vallomások füzete. Épp ezért nem is tesszük közzé. E notesz, amelyben ceruzával írott feljegyzéseit készítette, Magdától kapta - vélhetőleg a tábori posta révén - 1943 január elején. Álljon itt csupán az a néhány bevezető sor, amellyel az aggodó, szerelmes nő próbálta vigasztalni férjét távolléte során: „Ne mutasd senkinek!! Lacikám! Az év utolsó napján adom Neked ezt a kis noteszt, hogy ráérő időben igaz érzéseidet továbbra is őszintén írd le. Ne csak azt, ami nekem jól esik, hanem azt is, ami esetleg fáj - nagyon szeretném tudni hibáimat is javítani. Én csak azt vallhatom, hogy kimondhatatlanul szeretlek. Sohasem hittem volna, hogy így is tudok szeretni. Ennek ugyan Te vagy az oka, mert olyan jó és drága vagy. Úgy érzem, hogy ez a szeretet életünk végéig fog tartani, és még nagyon sok szépséget és jót fogunk megérni mi ketten. Ne gondold, hogy

most szomorú vagyok, mert szilveszterkor nem szórakozhatom, nem kívánok semmit. Azt kívántam volna, hogy veled együtt ülve a díványon kéz a kézben mentünk volna át az újévbe. De ezért sem szomorkodom, mert annyira bízom, hogy már nem tart soká a megpróbáltatás, és mi élhetünk együtt boldogan.

Ezt kívánom mindkettőnknek az újévben, 1943. január 1-én. És millió csókot küldök, Magdád."

Az ifjú feleség félelmét és aggodását magyarázza az is, hogy testvére és férjének egyik öccse addigra a 2. magyar hadsereg kötelékében a frontvonalban töltött munkaszolgálatuk során életüket veszítették.

Magda kérése teljesült, jöllehet László 1944 júniusában ismét bevonult munkaszolgálatra. Erről tanúskodnak a Holokauszt Emlékközpont Gyűjteményében őrzött levelek, amelyeket felesége, ismerősei ekkoriban írtak. Ezekből megtudhatjuk, hogy Handler ekkoriban Dorogon, a 101/210. számú munkásszázad tagja volt. E tábori posta által vitt küldeményekben az asszony általában igyekszik megnyugtanni férjét és felhívni őt arra, hogy ne aggódjon szeretteiért, noha - jól ismert tény - a Stójtjay-kormány zsidórendeletei a vagyonról és az emberi méltóságtól való megfosztást követően gyakorlatilag őt is korlátozták életlehetőségeiben.

A tábori postaszolgálat ezidőtájt nyomtatott levelezőlapokon zajlott és - szemben a fronton lévőekkel - még lehetett tollat használni. A levelezésre és a csomagküldeményekre szigorú cenzúra, illetve átvizsgálás vonatkozott. A keret tagjai - itt ugyan nem bizonyítható - rendszeresen megdézsmálták az otthonról kapott élelmiszereket, meleg ruhát, és a küldött-kapott levelek is könnyen a szemétként végezhetők. Mindez a honvédkeret hozzáállásán múlott. Leveleiben Magda kétségeinek hangot is adott: „Édes Lacikám, ma feladtam a pokrócot, nagyon sajnálnám, ha nem kapnád meg, mert még egyet nem tudok szerezni." Arra is panaszkodik, amint azt július 11-ei küldeményében megfogalmazta, hogy „nagyon egyhangú ez az egyoldalú levelezés, de azért írok, hátha megkapod és megnyugodt [sic!] vagy" - vagyis férje nemigen küldött-küldhetett válaszküldeményt. Mivel a levelek katonai ellenőrzése nem tette lehetővé a szabad kommunikációt, Handler így „fekete levelek", „mezítlábas levelek" küldéséhez folyamodott: szolgálati idejüket letöltött bajtársait kérte meg, hogy személyes leveleit a hatóságokat kikerülve [popup title="adja át" format="Default click" activate="click" close text="A munkaszolgálatos tábori postára vonatkozóan általánosságban ajánlható: DÁN JÁNOS: A Magyar Királyi Tábori Posta a II. világháborúban 1938–1948. [magánkiadás], Bp., 2011.]. A fennmaradt hivatalos és „fekete levelek" bővebb, őszintébb leírást adnak a munkaszolgálat hónapjairól, de a felesége is beszámolt a bombázás alatt álló fővárosban zajló életéről.

László 1944 novemberében megszökött a dorogi munkatáborból, és ekkortól fogva a felszabadításig rokonainál és keresztény ismerőseinél bujkált. Felesége osztozott a fővárosi zsidók sorsában: 1944 júniusában csillagos házaba költöztették szüleivel (a VI. kerületi Proféta utca [ma: Hegedű utca] 9-be, ahol rokonaiak éltek: Fehér Ignác papírkereskedő és családja, (akiket később, 1945 januárjában a nyilasok a Dunába löttek). A Szálasi-kormány idején pedig a novemberben felállított budapesti gettóba került. Végül ide került László is.

Szerencsés módon mindketten túléltek a holokausztot. Handler László 1945 után *Hontira* magyarosította vezetéknévét. Zuglóban, a korábbi családi házában éltek, családot alapítottak. László 1972-ben, Magda 1979-ben hunyt el.

Handler László kis alakú négyzethálós noteszben, tollal írta naplóját. A forrást a közérthetőség kedvéért mai helyesírással közöljük, kivéve azokat a helyeket, ahol a korabeli írásmód történeti-jelentésbeli információt hordoz. Ez esetekben meghagytuk az egykori írásképet. A naplóban használt szokatlan vagy szabálytalan nyelvi fordulatokat meghagytuk, rájuk „[!]" megjegyzéssel hívjuk fel az olvasók figyelmét. A naplószöveget - ahol szükséges volt - értelmező jegyzetekkel láttuk el.

Forrás

1942. szeptember 25.

Azt mesélik, hogy Pesten nagy behívások vannak- munkaszolgálatosokat és sorkatonákat hívnak be. Állítólag a német Todt szervezetnek van szüksége 60 ezer zsidó munkaszolgálatosra. Ma a munkateljesítményünk 965 köbméter, igen jó eredmény. Ezt azért is erőszakoltuk ki magunkból, hogy elkerüljük munkánk révén a legújabb bubust: Ukrajnát. Ma is, mint mindig, igen nagy látogatások voltak. Vértesi ezredes látogatta meg ma munkánkat. Igen szépen haladunk és az a meggyőződésem, hogy jól végezzük munkánkat. A hír még mindig tartja magát, hogy most vasárnap nem mehetünk haza, jól is van ez így, mert ha az Ukrajnában robotoló sorstársaink nem tudnak hazajönni már 6-12 hónapja, akkor nem kell, hogy annyit láthassanak otthon, fáj az annak, kinek szeretettje olyan távol van.

Nem tudom elképzelni, mi van Haasz Imrével, nem kínálgat úgy semmivel, mint azelőtt - igaz én jómagam lehetek az oka, mert én vagyok az, ki nem kínálok viszont, de azt azért teszem, mert több ízben észrevettem, hogy azzal kínálgatott mást, amivel én őt; ezt megtette nemcsak énvelem, de mással is. Nem olyan közlékeny. Máskor mesélt magáról - feleségéről. Nagymértékben vesztettem vele baráti kapcsolatot két hónap előtti állásában.

Szeptember 26.

Van itt egy fiú, 48 éves. Úgy néz ki, mintha 60-70 éves lenne, összetörődött, magával tehetetlen, [!] akarat nélküli ember benyomását kelti, fekszik az „ágyán" és sír. Nagyon megsajnálom, és őszinte részvétellel néztem. Odaoltam az egyik fiúnak, hogy kellene szólni a doktorért, hátha valami baja van. „Sose sajnáld azt a vén disznót, most is be van rúgva, mint máskor, csak azzal a különbséggel, hogy most még nem vizelt maga alá. Így akar részvételt [!] kérni maga iránt." Azért mégis sajnálom ezt az embert és számtalanszor felkiáltok magamban, minek van itt ez a roncs.

[...]

A Schwarczról, a latrinás Schwarczról egypár apróságot. Ő kezeli a század wc-t, hihetetlen piszkos ember, ezáltal gusztustalan is. Beosztotta a wc-t 1.-2.-3. osztályra, és úgy fizetett, az 1. osztálynak gyertyával világít, amikor sötét van - most is azt kiabálja, tessék a tisztán és higiénikusan [!] tartott 1. osztály! Solymosi szakaszvezető kinevezte ezt a degenerált embert klozet tizedesnek, és a század előtt a parancshirdetéskor beolvastatta, azóta még jobban fent hordja az orrát... Nem hiszem, hogy a wc-szagtól, mert még az ebédjét is ott fogyasztja el, és nem esik nehezére kézzel belenyúlni, ha valami bele is esik. Utálom, ha véletlen közelemben ér, és ilyen állatot is kellett [a] Jóistennek teremteni.

Szeptember 27.

Reggel 6 óra, ébresztő: harmonikával és Dárdai énekével ébredtünk, hát nincs jó dolgunk? Odahaza hol kapom meg ezt a zenei ébresztőt: „Juszt sem akarok leszerezni."

Templomból jöttem vissza. Itt a tábor mellett van a katolikus fiúnevelő intézet és ennek van egy kis temploma. Átmentem megnézni és egy keveset imádkozni is. Még mindig nagyon furcsa a keresztvetés, azt hiszem, nem fogom megszokni, erősebben kötnek a szálak régi vallásomhoz. Pedig teljesen mindegynek kell lenni - hisz egy az Isten és az Ótestamentum az alapja minden vallásnak. És tényleg, ha elfogadom az Ótestamentum minden csodáját, miért ne higgyem az Újat?!

Egy nagy bajom van: mások előtt szinte szégyenlem [!] azt, hogy kitértem, és nem merem vállalni. Nem vagyok vallásos ember ezek szerint, csak félek Istentől.

Most beszélgettem egy fiúval és kilátásainkról - a jövőre nézve - beszélgettünk. Rettenetes, milyen pesszimista társalgás volt. Nem láttuk jövőnket biztos alapokon, sehol semmi támaszpont, csupa ismeretlenség, a semmibe való kapaszkodás. Olyan mély úr, légüres tér, bizonytalanság! Istenem, csak ne következzen be, mert így élni, ilyen fásultan az étellel szemben, ez maga nem élet. Bízom abban, hogy lesz még szabadság, lesz még ember az ember és bízom abban, hogy belőlem is szabad ember válik, hisz csak most kezdtem el egy új életet. Nem szabad elcsüggedni, az ilyen beszélgetés csak fejfájást okoz és nem bizodalmat egy számomra szebb jövő elérése felé.

Szeptember 28.

Ma vagyok kéthónapos házas és egy napos. Sajnálom, hogy most nem küldtem egy kevés virágot, mint a múlt hónapban, biztosan jól esett volna Magdának, de Isten látja lelkeket, jobban mondva pénztárcámat, nem volt pénzem.

Igen jó eredményt könyvelhetek el magamnak, erősen dolgozom, de nem erőltetem meg magam, ha nézem az előző napok átlag munkámat [!], úgy azt írhatom ide, hogy a régi 25 köbméterrel szemben öt köbmétert könyvelhetek el. Ezt azért jegyzem fel, hogy mennyire érdekes a természet, mennyire megszokás minden munka, ez persze az erőtlől is függ. Igaz, hogy igen jó kondícióban is voltam, most megfigyelem, hogy más napokon is meg tudom-e csinálni ezt a teljesítményt.

Szeptember 29.

Hire jött, hogy megint lesz eltávozás. Ezek szerint most szombathoz egy hétre hazamehetek, éppen ideje, hogy láthassam újból az enyéimet, és jó meleg fürdőt vegyek. Igaz, ma csak kedd van, még szombatig sok víz folyhat le a Dunán. Kezddődnek a hűvös reggelek, már nem szabad kijönni pulóver nélkül. Magdától kaptam egy lev[elező] lapot, régen esett jól így valami. 10-szer is elolvastam. Tudom, ő is annyiszor elolvasta az én leveleimet.

[...]

„Nem sötét az én szobám sosem. Két szemednek izzó fénye ragyog felém. Ezt nem feledem, sosem feledem. Mert a nagy szerelmek nem gyógyíthatók. Jöjj s hazudj valami elfogadható. Mondd, hogy fenn jártál a csillagokban, azt is elhiszem. Csak jöjj, csak jöjj szívem.” Ezt a dalt énekeljük úton-útfélen.

Október 2.

Megint egy latrina hír, bizonyára igaz, mert a főtörzstől származik személyesen. Az a hír, hogy a mi legfelsőbb vezetőink, akik jöttek majd mindennap meglátogatni: előléptettek és jegyzőkönyvezték, hogy a mi századunkat nem viszik ki Ukrajnába, mert annyira meg vannak elégedve a munkánkkal. Egyelőre meg kell elégednünk az eddigi jutalommal, hogy hazamehetünk 2-3 hétben egyszer, csomagot kaphatunk és levelet írhatunk, amikor akarunk. „Óriási kegynek” tartom, hogy valahogy emberszámban tartanak, csak még béklyóink nagyok, melyeket lerázni több humanitással kellene. elöl járni a másik oldalon, mert csak tőlük függ, hogy belássák tévedésüket és ember és ember között ne legyenek különbségek. Ma már október 2-ika. Két hónapja és 5 napja vagyok itt. Rettenetes hosszú idő így élni, de ne zúgolódjak, mit szóljon az én drága Gyuri öcsém, ki már ötödik hónapja Ukrajnában van, és azóta egy csomagot sem kaphatott, írok neki még ma. Jó bementást hallottam, az egyik fiú azt mondta, ha most elsőjén leszerelünk, meghív bennünket halvacsorára. Igen, halvacsora lesz, „éhenhal” vacsora lesz, replikázik rá a másik. Most este fél 9 után pár perccel légiriadó próba volt, éppen két percig tartott, egy csöpp ijedség nem vett erőt rajtam, úgy látszik az előzőkből már megszoktam. Ne tudom, ma roppant keveset kaptam enni, még repetálni sem tudtam.

Október 3.

Szerettem volna kissé bővebben írni ezt a „naplót”, de sajnos nincs időm, és csak egyes „tömör” mondatokban kell kifejeznem magam, olyan strichvortokat kell írjak. Most már pár napja a csillerakáshoz kellett beállnom. Azt észrevettem, hogy sok fiúval összejöttem, nálam sokkal erősebb fizikumúakkal, de azt őszintén be kell magam előtt vallanom, sajnos ezek az erősebbek nagymértékben hátrányban vannak velem szemben, vagy nincs akaruk dolgozni, vagy egész egyszerűen nem akarnak dolgozni. Azt hiszem, nekik van igazuk. Két különböző munkáért egyforma dicséret jár, bár ezt a különbséget a munkáink között a fiúk elismerik. No, nem kell elismerés nekem, csak egy kis több akarat [!] az ő részükről. Azt azonban be kell ismernem, hogy a mostani munkatáborban jóval többet kell dolgozni, mint az 1940-esben, de szívesebben csinálom, mert összehasonlíthatatlanul jobb a bánásmód a mostani munkaszolgálaton. Ez a munkaszolgálat érdekes kifejezője a mai egyenlőtlen állapotnak. Katonai jellege van, tényleges katonai behívókat kaptunk, azok is gyakorolják felettünk az irányítást és hatalmat, de mi nem használhatjuk a tényleges katonai engedelményeket és a jogokat. Kis eset: ha vonaton utazunk, nem jár a katonai kedvezményes utazás, hanem meg kell váltani az egész árú jegyet. Ez a kis példa eléggé megmagyarázza azután helyzetünket és az ebből származó ellentéteket.

Október 4.

Vasárnap van újból. Húszunknak a gyengélkedő szobát kisöpörni 10 percig sem tartott. Ennek elvégzése után kimentem nádat vágni, hogy a fekhelyemre tegyem, mert a szalma már olyan apróra törődött, hogy a padlón fekszem és érzem az eltörött deszkát. Na, majd meglátom, hogy fekszem rajta. Fél füllel hallok, hogy bajtársiasságról beszélnek, érdekes meghatározás. Nem tudom, érzik-e a fiúk, hogy ez a mai világ valahogy beoltotta az emberekbe az egyéni elzárkózottságot, a nagyfokú önzést, jó kifejezéssel az egoizmust.

[...]

Így és ebből nem is lehet bajtársiasságról beszélni, egymástól szívességet kapni. Nagyszerű vasárnapi koszt volt: húsleves igen sok zöldséggel és tésztával, vadashús krumplival, szilvalekváros tészta és feketekávé - a tésztából 3 adagot ettem meg. Odahaza ilyen bőséges kosztot nem is tudnék elfogyasztani, úgy néz ki, mintha telhetetlen lennének, pedig egy óra múlva újból tudnék enni. Az a baja az itteni ételnek, hogy nem tápláló, kevés a zsiradék benne - nincs tejtermék sem, és ez lehet az oka, hogy ilyen sokat bírok enni. A fél század otthon van ma szabadságon, nem irigylem őket, mert jövő héten én is otthon leszek és boldogan ölelhetem magamhoz enyéimet. Vacsora bableves és szőlő (2 adag).

Október 5.

Szörnyű képet láttam magam előtt. Munkaszolgálatos fiúk érkeztek meg a táborba ide, ahogy reájuk néztem, az a benyomásom volt, hogy ezek csak hadifoglyok lehetnek, így képzelem el a foglyokat: ruhájuk folt hátán folt, rongy hátán luk, arcuk szakállal tele, hajuk gondozatlan, dúsan omló haj a tarkóra és a fültre, bakancsuk talpa szétválva a felsőrésztől. Éppen mosakodtak, egy őrmesterük (úgy láttam a távolból az volt) sorakozót kiáltott, a fiúk elindultak, de nem olyan gyorsan, ahogy kellett volna, erre a kezében lévő bottal végigvágott rajtuk. A XX. század kultúrnívója, az igazi keresztény testvéri szeretet az egyik ember iránti való [olvashatatlan szó]. Nem tudom leírni és szavakba önteni elkeseredettséget a látottak felett. Az egyik fiú megkérdezte: titeket emberszámba vesznek-e, mert mi apatikusak vagyunk állati sorsunk miatt. Tele vannak ruhatetűvel. Meghallottam, hogy Erdélyből jöttek és a vonatot kívülről lezárták, és úgy utaztak. Úzból jöttek, köztük volt sógorom, kit még nem ismertem. Felkutatam és meg is találtuk egymást. Megfürdöttem, ennielőt adtam számára, cigarettát, ruhaneműt. Ő sem nézett ki másképpen, mint a többi.

[...]

Hajnal nevezetű bajtársam, ki meglátta ezt a szomorú látványt, sírógörcsöt kapott. Félórája nem bír magához térni, szomorú...szomorú. Az éjszaka őrségen voltam, úgyhogy reggel nem kellett kivonulnom, itthon lehettem. Délután már ki sem vonultunk munkára, tekintettel az okt. 5-i ünnepre [?], amit megtartottunk zene, szavalás és énekszóval, utoljára a „Szép vagy, gyönyörű vagy Magyarország”-ot játszották a zenekar, és mi felállva énekeltek, önfeledten, mint egy imát. És igaz is, ima lett ebből a gyönyörű dalból - a mi, zsidónak jelölt és elnyomottak részére, himnuszunkká vált és egy hitté, hogy leszünk még emberek.

Október 7.

Solyimosíról mondom el egy pár apróságot magamnak, legyen egy emberről emlékem, ki az embertársának csak javát akarja. Sohasem láttam egy emberben ennyi kollektív érzést, ahhoz, hogy jót tehesen. Tegnap is, mikor ezeket a szerencsétlen fiúkat meglátta, azonnal intézkedett, hogy kenyeret, lekvárt osszanak ki közöttük, későbbben ebédet osztottat ki, és a fiúk azt mondták, hogy 8 hónap óta először laktak jól.

[...]

Magas szőke fiú, olyan Gary Cooper-alak, és annak is neveztem el Őt, mert egész egyénisége hasonlít erre a filmszínészre, ki a filmen a bátor, rettenthetetlen, és az örök igazságot kereső embert alakítja. Örök jó kedély, nem tud büntetni haraggal, csak a helyzetnek megfelelő igazságossággal. Úgy tudom, munkásember, nem tanult, de ítélőképessége és aktív cselekedetei felveszik a versenyt akármilyen tanult, művelt emberrel. Csodálom Őt. Mindig meg tudja nevetetni a fiúkat, mindig van jó szava hozzánk és érti a módját annak, viccei tényleg azok legyenek, természetességükben hassanak. Világosan látja helyzetünket és ebből eredő elnyomottságunkat, és ezt igyekszik minden megnyilatkozásában ellensúlyozni. Örök aktivitás, ha kell, vezényel, énekel - játszik és helyes ítélőképességével mindig tudja, mikor elég nekünk mindenből. Ő az „anyagbeszerző”, Ő állítja be étkezésünket, és nagyszerűen minden vonalon állja a helyét, mint egy bronzszobor. Ezek a szavak, amiket ide vetettem, nem kifejezője [!] Az Ő nagyszerű egyéniségének, és csak most sajnálom, hogy nem tudom szavakba önteni és azon keresztül is megeleveníteni azok számára, kik belőle okulhatnak. Isten adjon Neki minden jót!

Október 9.

„Az első nap kb. 9 hét óta, hogy esik kiadásosan, úgynevezett bőrig ázás volt. Kint német „vendégeket” kaptunk, kik megtekintették munkánkat. Oly nagy volt az eső, hogy mai [napon] 11 órakor bejöttünk, és délután ilyen parancsot kaptunk: kivonulás előtt mindenki fekdődjön le, és takarozzon be jól, és aludja át a kivonulást, és este lehet moziba menni - aki akar.

Október 12.

Tegnap vasárnap otthon voltam. Szokás szerint előbb Anyukáékhoz mentem megfürödni, és a direkt nekem készített vacsorát megenni. Azután mentem „haza” és várt az én asszonyom és még jóformán azt sem kérdeztem, hogy vagy, már Ő súgta, hogy az én számomra betegen. Ilyen realitást még nőben nem láttam. Ezért szeretem, és nem cserélném fel. Persze azután mesélni kezdtem, el kellett mesélni, hogy mikor megérkeztünk Újpestre, egy rendőr fogadott: hol a jegy - megmutattuk neki, és még a mai napon sem tudom, mi oka lehetett annak, hogy vasútról való leszállás után miért kéri egy rendőr a vasútlejegyet?

[...]

Utána összefogdostak kb. 95 fiút a katonai igazoltatás alatt, azokat, kiknek nem volt a karjukon a szokásos sárga megkülönböztető szalag és a katonasapka. Én ezt látva és mások integetésének hamaros észrevése után azonnal megfordultam és ellenkező úton, megkerülve az igazoltatást, többemagammal sikerült meglognom, úgy, hogy elkerültem annak a 95 embernek sorsát, kiket bevitték a Mária Terézia laktanyába, és egy részüknek szemet kellett lapátolni, és az egész éjszakát étlen kellett jóformán átvirrasztaniuk, míg másnap katonák sorfala között végig gyalogolniuk a városon élénk feltűnést és részvétet keltve. Katonai copf ez az egész igazoltatás. Vegzatura ellenünk, zsidók ellen. Mikor lesz már vége ennek az igazságtalan megkülönböztetésnek? Nem krisztusi cselekedet és legfőképpen nem emberbaráti, és mindezt keresztények csinálják Krisztus nevében. Érdekes megfigyelés, ha beszélek egy kereszténnyel, az sohasem antiszemita, de ha két keresztény összjön, feltétlen azok lesznek, és kevés keresztényt láttam és hallottam, hogy hangos szóval mellénk állt volna, és aki meg is tette, azt igyekeztek elnyomni és elhallgattatni. Ma kaptam a második oltást, és ez bizony kissé fáj, és kezemet hidegnek találtam, többeket a hideg rázza.

Október 13.

Ma az oltás egész közérzetemre fásasztólag hatott, úgyannyira, hogy bizony nehezen ment a munka, de estére már jól éreztem magam. A vasárnapi nagy malőr eltávozás megvonással jár, azon kívül csomagot csak egyszer lehet küldeni, és pénzt havonta 20 pengőt... csak az a hozzászólásom, hogy biztosan nem fogják ilyen szigorúan venni, ismervé feletteseim határtalan jóindulatát. Igaz, az egész eset úgy néz ki, hogy ez az igazoltatás stb. nem is mi ellenünk, hanem a vezetőink ellen irányult. Most este nagy műsoros est lesz, arra készülök lemenni.

Október 14.

Igen jól sikerült a műsoros est. Leszámítva azt a gikszt, amit a konferanszié mondott. Hihetetlen, hogy a mi okos embereink milyen butaságokat tudnak kimondani szinte a közösség kárára, pl. egy alkalommal Sudár mérnökünk azt mondta, hogy nekünk zsidóknak fokozottabb mértékben kell dolgoznunk akkor, mikor a keresztények és magyarok kint a harctéren vérüket áldozzák a hazáért.

Ez igaz a mi századunkra vonatkoztatva, mi még idáig szerencsések vagyunk, de mit szóljon az a sok ezer magyar zsidó, kik kint vannak a fronton, és szedik az aknákat és áldozatai repülőgépek támadásoknak és fagnak meg éppen úgy, mint a keresztények. És azt is mondta, hogy fegyelmetlenek vagyunk, és ha nem viselkedünk rendesen, olyan elbánásban lesz részünk, mint ahogy láttuk az Úzból jövőknek. Hát kérem szépen, ilyen kijelentést nem lehet tenni, akkor mikor jelen vannak keresztény vezetőink. Bár én őszintén hiszem, hogy ők nem tudnának úgy bánni velünk, mert őket humánus vezetőknek és feltétlen keresztényeknek hiszem, kik tudják, mit jelent „szeresd felebarátodat, mint tenmagadat”.

Október 15.

„Kis sokat »ás-itt«, az hamar álmos lesz.” „Te egy lányálom vagy. - Hogyhogya? - Egy nagy fasz vagy!” A 15-ike így telt el, ilyen bemondásokkal. Ezek voltak a legjobbak. És még iktatok egyet Hausen talpra esett bemondásai közül: „Hogy te Berger milyen nagy voltál a németül elénekelt »Vágyom egy nő után« című dallal! - de utána, hogy lebasztak magyarul.”

Október 17.

Ma már szombat van újra, a napok őrlődnek egyforma egyhangúsággal - a hajnali felkelés, utána munka és megint lefekvés valami olyan idegölően lassú, hogy bizony megérett a leszerelésre. Igaz is, sokat beszélgetünk róla, nov. 15-re tippeljük a hazajutást, én pesszimista vagyok, dec. 5-10. közöttre várom, mert akkor végérvényesen nem lehet földmunkán dolgozni. Most örülök igazán, amit rádióra költöttem volna, Magdának adtam, hogy vegyen lapot, és ha jut még valami, [a] legszükségesebbet legalább így tudom viszonzni, az ebédeket [!], amivel megkínáltak. Roppant érdekes ez is, férj vagyok és „haza” járok, mikor eltávozás van, csak aludni szinte furcsának tűnik. Lehet, azért, mert még nem kezdtem el úgy a házasságot, mint más, mert a templomból jöttem ide ebbe a munkatáborba.

Október 19.

Azért a tegnapi rossz hangulatom ezzel a munkatáborral kapcsolatban nem párolgott el, mert tényleg rosszabbul élünk itt relatíve az állatoknál.

[...]

Úgy alszunk itt ezen a szalmán, mint a tehén, ha lefekszem, ellepnek a legyek nappal és este pedig megkezdik táncukat egész éjszakára a bolhák. Viszont a mai nap jól kezdődött, gyönyörű kis kirándulást csináltunk a Kis Strázsára, megnéztük az orosz temetőket. Szerencsétlen emberek, kik itt voltak hadifoglyok és hősi halottak fekszenek itt, keresztények - zsidók vegyesen, távol a hazájuktól. Milyen rémes így elszakítani embereket családjuktól, és milyen nagyszerű látni, hogy végső fokon keresztény és zsidó egymás mellett fekszik megbékélve egy küzdelmes és teli szomorúsággal leélt élet után, akkor pedig 1918-at írtak, és ma mennyivel igazságtalanabb az élet, mennyivel rámenősebb, az ököl dönti el a küzdelmeket, és ma az előbbiekből következtetve mennyivel több szomorúság és földönfutás jut osztályrészül emberek millióinak. Nagyszerű meleg fogadott, mikor a munka után bejöttünk, befűtötték a barakkot. Csütörtöktől egyfolytában 6-7-ig lesz a munka, nem lesz jó egyfolytában ennyit dolgozni a hidegben, kilenc órát, [tudni] [íjlik] ennyi munkaidő van kiszabva a munkásszázadoknak.

Október 20.

„Csupa dér reggel minden. Ragyogó napsütéses idő lett. Délután meztelen felsőtesttel dolgoztam. Nem tudom, hogy jött szóba, hogy mikor idejöttünk, 10-11 percnként tettünk meg egy km-t, ezt két nap csináltuk és kevés pihenővel 80 km. Úgy beszélgetés közben egyik-másik beszélt az ő házasságáról. Én, ha Magdámra gondoltam, sok minden tolt az agyamba. Miért volt olyan sürgős ez a házasság? Ráértünk volna, mikor leszereltem innen! És a végső konklúzióm az volt, hogy jól tettük, amit megtettünk, én úgy érzem. Ha megkérdem magam és gondolkodom ezeken a kérdéseken, akkor is csak akármennyire fel tudnak sorakozni az ellenérvek, azt mondom, hogy jobban nem is tehettem volna, mert: mire vártam? Hogy ebben a nyomorult világban a bizonytalan sors jobbra fordulását átéljem immár 36 éves fejjel nőtlenül? Nem találtam értelmét. Ha volt valaki, aki ilyen körülményeket egyformán latolgatott velem, úgy ez Magdám volt.

[...]

Remélem és hiszem, hogy minden jóra fordul számunkra.

Október 23.

Milyen furcsák az emberek, apró csoportokra oszlanak és sugdolóznak, hogy mit, hát féltékenyek apró dolgaikra pl. eltávozás megszerzése. Ilyenkor nem lehet tudni, hogy 1-2 embernek elmondja a már megtörténtet, a jó barátokkal is már akkor közli, hogy csinálta, mikor már az övé kézben van. Este még tagadja mások előtt, míg reggelre hűlt helye, el nem vállal szívességet, még egy levelet sem vállal el Pesten bedobni."

Október 24.

Szombat van újra, ma sincs kivonulás. Erősen borult az idő, átlógjuk majd ezt a napot is. Kirázom a pokrócaimat, és rendbe hozom magam. Most, hogy este körülnézek, hát bizony kevesen maradtunk itthon.

Október 25.

Vasárnap igen gyenge koszt. Du. újból a strázsára mentem galagonyát szedni. Olyan kevesen voltunk „itthon”, hogy az jött közszájra, hogy csak a hülyék maradtak itthon.

Október 27.

Kedd. Az hallatszik, hogy szombaton nem megyünk haza, én így sajnos nem kerülhetek haza, pedig nagyon vártam erre a napra. Igaz is, mindig beválik az a közmondás, hogy szemesnek áll a világ. De így is van, az erőszakosabb, a toladóbb, a szemtelenebb mindig jobban jár és a szerényebbre, a könyökölni nem tudóra mindig kimondják a szentenciát: hülye. Nekem is el kellett volna, menjek. Bár eltávozási cédula nélkül nem is mennék, mert most, hogy a vonatokon igazoltatás van, nem érné meg, hogy szökés miatt esetleg főbe is lőhetnének. Tegnap is felolvasták annak a 25 szerencsétlen munkaszolgálatos 101/4 századbeli zsidófiú kivégzését zendülés címén, kiket ez év szept. 20-án ki is végeztek.

Október 28.

Még tegnap este egy általunk rendezett igen nivós előadást hallgattam végig, a Vöröskereszt javára rendezték, és a gyűjtés ezerkétszáz pengőt eredményezett. Erkel Hunyadi nyitányát játszották a nagy zenekar [!], ugyancsak később Székely Steiner Dezső Lehár Víg özvegy egyvelegét játszotta zenekarral, oly valami szépen, hogy hegedűsben ilyen úgynevezett belcanto játékost nem hallottam. A szokásos szavalat, ének a rádióból is ismert Sztárayval és a végén egy szavaló kórus kombinálva énekkel és zenekarral, pompásan beállított színpadi képpel. Tőlünk valamelyik fiú szerezte a zenéjét és egy másik a szövegét, és ennek a keretében a már szinte imává magasztosult „Szép vagy, gyönyörű vagy Magyarország” című dallal fejeztük be az igen pompásan sikerült előadást. Szépet és jót nyújtottak a szereplők. Az egész műsor minden száma a Magyarországhoz való tartozásunkat erősítette meg, és mégis keserűen írhatom ide, hogy úgy vagyunk, mint az a kutya, amelyiket ütök - verik, mégis hű a gazdájához.

Október 29.

Most már véglegesen tudom, hogy szombaton nincs eltávozás, kihirdette a főtörzs. Elég baj, hogy ilyen hosszú idő után sem lehetek otthon. Na de ne panaszkodjak magamnak. Főtörzs igen joviális, igen szeret hozzánk beszélni, olyankor mindig van egy-két jó bemondása és beszédjeit hegyi beszédnek kereszteltük el, mert okvetlen a töltsre megy és onnan kezdi a mondkáját így: „Én mondom maguknak...”

Október 30.

Úgy hallom, hogy a fiataloknál egy fiú már hatodszor lóg, és most elfogták, akkor mikor a Teleki téren eladott két pár kincstári bakancsot, tekintettel a hadi állapotra ki fogják végezni most kedden, bár még egy mentő körülmény fellépett, hogy ötvenszázalékos elmebeteg.

[...]

Azt is mondják, hogy a kivégzésen nekünk is ott kell lennünk, hát én tudom előre, hogy nem leszek ott, még akkor is, ha muszáj és másik ok az, nem is a mi századunkban történt. Ilyenformán semmi közünk az üggyhöz. És tényleg nincs eltávozás, itthon van az egész társaság, most pedig azt akarják, hogy akik e héten „itthon” maradtak, azok majd esetleg a ma du.-tól a héten eltávozhattak. Ezt is csak azok csinálják, kiknek az az érdekük, hogy ha [a] mai[ak] elváltak a héten, hát a jövő hét vasárnapját is otthon töltsék. Egyszerűen úgy néz ki nálunk a bajtársiasság.

November 1.

Igaza van Solymosinak, mikor kijelenti, hogy ha Ő kér valamit, akkor arra nincs jelentkező, de ha eltávozás van, akkor az iroda előtt nem látni mást, csak az eltávozni akarókat, kiktől hemzseg az előtér. Ezért, mert hálátlanok voltak velem szemben, jó egyőrai csuklógyakorlatozás volt a lapáttal. Később lapát-tisztítás és kijelentette, hogy a hét közben nem lesz eltávozás. Erre mi történik, minthogy hat órák megkaptam az eltávozást és boldogan repülök haza. Egynap-egynap.

November 5.

Tegnap nagyon kikaptunk Kiss főhadnagyunktól - a górétól -, hogy igen szemétként kerülünk körülöttünk kívülről, olyan szemetek vagyunk belülről és leszerelésről szó sincs, és ha ezeket az utolsó heteket nem töltjük el a munkánk szorgalmas befejezésével, úgy meglátjuk annak következményét. Most azt nem tudom, hogy az „utolsó hetek” és a „leszerelés nincs” szavak mögött mi rejtezik, és még azt is mondta, hogy butaság ellen nem tud orvosságot, mert úgy viselkedünk. Igaza van. Mi itt, ahogy látom, tényleg nem viselkedünk úgy, ahogy azt vezetőink megérdemelnék. Miért? Mert ők mindent megtesznek, és mi visszaélünk az ő engedékenységükkel.

[...]

November 7.

Hát tényleg nem mi vagyunk az okai, hogy ilyenek vagyunk. A tegnapielőtti nagy kikapás ellenére igen sok fiú kapott soron kívül eltávozást, holott akkor még azt is kijelentették, hogy csak azok mehetnek, kiket a sorshúzás útján jelöltek.

Nov.8.

Megint a Góré beszélt hozzánk, hogy aszongya: nyomjuk meg a gombot ezekben a számunkra utolsó hetekben, mellyel az évet be is fejezzük, és ha jól viselkedünk, úgy a héten elenged péntek este és szombat reggel jutalmul, csak úgy dolgozzunk, mint még soha, mert ő csak jutalmazni szeret, és ahogy előtte állunk és végignéz rajtunk, rendes embereknek talál minket, és azt is akarja, hogy miránk zsidókra folyton ne rosszat mondjanak az emberek. Tehát mi ebből a tanulság? Az, hogy még két-három hét, míg itt leszünk és utána leszerelünk, kapunk egy hosszabb szabadságot, ami kb. márciusig-áprilisig fog tartani, és újra itt fogunk összetalálkozni...."

Most éppen őrségen vagyok kint a munkahelyen, egyedül támasztom itt a levegőt, leülni már nem jó, hűvös van. Unatkozom... verset kell írnom, biztosan tudok olyat írni, mint Ihász Imre írt és mutatott nekem. Hiába, úgy látszik, a nők adják az ihletet... na leírom ide a versemet:

Kint ezernyi csillag
S a hold ragyogása
Itt bent a szalmán
Szívem dobbanása

Szövögettem szépen
Sorsunknak fonalát
Arany szálból varrtam
Életünknek útját

Arra gondoltam én,
hogy egy derűs hajnalon
Minden, ami szép
Lábad elé rakom

Mikor a szemedből
Kicseppent az álom
Boldogan figyelve
Nevetésed várom

Neved ejti ajkam
S agyam lüktetése
Gond barázdát rak
Lelkem mezejére

Kérdezem magamtól
Hogy elszakítva élünk
S kezed a kezembe nincsen
Élet e ez nekünk

Felelni rá nehéz
Jó reménnyel várom
Mert hiszen kell még élni
Ezen a világon

És ha a jó Isten
Veled áldott engem
Boldoggá teszlek
Isten úgy segítjen

Na, mit szólsz hozzá Handler László, ez egy fél délután eredménye!

November 10.

Szombat óta - és ma már kedd, nincs munka, mert folyton esik, jobban mondván zuhog az eső. Úgy töltöttem el a napokat, hogy de. a konyhára megyek önként vállalkozónak krumplit pucolni, és ezért igen kiadós uzsonnákat kapok. Hát ez a hét igen eseménydús, először híreink a leszerelésre vonatkozólag, másodsor pedig politikai híreink igen nagy kihatásúaknak ígérkeznek, az amerikai-angol hadsereg észak-afrikai francia területen 14 helyen partra szállt százharmincezer emberrel Orántól Tuniszig, mindenütt beengedték őket, úgy látszik nagyobb az erejük mint a franciáknak. Jósolgatni nincs elég ismeretem és önálló véleményem - munkatáborban vagyok.

November 11.

Csütörtök. Még mindig itthon „döglünk”, bár ma reggel rendes időben hét órára kimentünk megszemlélni, milyen a föld, lehet-e dolgozni. Megállapítottuk, hogy jobban kell kiszáradnia a földnek, mert így csomós és nem lehet eldöngölni. Tehát a munka nem és így semmit. A leszerelésre vonatkozólag annyit, hogy ellentétes hírek szállingóznak, az egyik az, hogy szerelvényünk hiányzó részeit: csajka-kulacs-bakancs-sárga szalag - ez minden - vegyük meg, hogy a leszerelésre meglegyen, majd a másik szavával kijelenti, hogy a leszerelésről ne is álmodjunk.

November 16.

Már egy hete tudnak a fiúk róla, hogy az én drága öcsém és egyetlen barátom meghalt volna, csak nem akartak nekem szólni, nem akartak elszomorítani, mert hivatalos értesítés nem jött ennek a hírek igazáról .

Péntek este értem haza. Apuka az ágyban volt már, és mikor megláttam, arca elárulta nagy szomorúságát és elmesélte, hogy Gyurinkról mit mesélt egy tizedes, ki ott a keretlegénység tagja. Pistánk volt ennél a tizedesnél és mikor meglátta, azonnal megismerte Gyurinkról - Pistát. Azzal kezdte, hogy egy orosz támadás alkalmával főhadnagyuk eltűnt, és este kellett megkeresni. Önként jelentkezett és keresés közben egy saját gránátra lépett - később megtalálták az én egyetlen Gyurikámat, és több fiú határozottan felismerte holtestében Őt.

Eltemették egy Szzirotinszk nevű falu orszáágútján, és megjelölték a sírját egy réztáblával. Mikor ezt meghallottam, Apukámtól valahogy úgy hangzott nekem, mintha egy teljesen idegen emberről lett volna szó, valahogyan megfoghatatlan és el nem hihető számomra még a mai napig sem elveszíteni Őt, ki számomra mindenem, barátom, testvér a szó igazi értelmében, jóságos Anyukámnak kedvence és a család legsikerültebb fia, mindenhez értő, a legtisztább becsületesség.

[...]

Nem érzem, és nem tudom, hogy a Jóistentől miért kellett ilyen csapást elszenvedniük. Még csak az a remény él bennem, hogy talán nem igaz, hiszen hivatalosan nem értesítettek.

[...]

November 18.

Szerda: megünnepeltük tiszteseink előléptetését egy pompás vacsorával. Éspedig húsleves, krumpli főtt hús zafiban, káposztás tészta, kompót, feketekávé, közben zene szólt, tánczene. Én itt így élek, és szegény öcskös talán már a föld alatt van, és én nem látom többé. Így élünk itt, viszonylag jól a többi munkásszázadok között. Ma újabb hírek a leszereléssel kapcsolatban: az hogy nem lesz és még ráadásul az az újabb miniszteri rendelet, amelyik szabályozza újból a zsidó munkaszolgálatot. Ez kimondja, hogy 10 korosztályt hívnak be a fiatalok közül, egyelőre még nem fix hír.

November 20.

A rendelet kijött, és kimondja a 18-48 évesek nyilvántartását, és kötelezi katonai munkaszolgálatra. Egyelőre 23-33 évig hívják be rövidesen az otthon lévőket. A mi sorsunk is megpecsételődött, még további 3 hónapra maradunk, és állítólag kőbányába osztanak be. Az az érzésem, hogy evvel a rendelettel és paranccsal a sorsom meg van pecsételve és a háború után szerelhetek csak le. Rettenetes volna, egy fiatal házaset elindítása törne ketté.

November 21.

A fiatalok, kik a múltkor oly szánalmasan érkeztek be, ma indultak el Ukrajnába - köztük sógorom is -, szegények. Igen fásultak voltak és elkeseredésükben sokat ittak, ezzel igyekeztek azért könnyíteni a lelkükön. Ma már vasárnap és erősen készülünk az itt maradásra télire, szalmazsákokat kaptunk és majd még egy kályhát, hogy meg ne fagyjunk. Nem tudom, mit fognak csinálni velünk itt a tél folyamán, mesélnek mindenféle rémhíreket, hogy majd gyárakba visznek, de ez még nem fix, ha itt kellene maradnunk, az volna a legjobb, csak a hideg felemészt majd ebben a széllel bélelt barakkban.

November 23.

Hétfő, az első hó leesett. Olyan hideg volt a munkán, hogy egy órával kevesebbet dolgoztunk, így is elég volt 8 órán át a szabadban.

November 24.

Ma új munkarend van, reggel 7-11 és du. 1-4-ig. Sokkal jobb így, mert legalább fel tudok melegedni.

November 26.

Apukától értesítés jött, hogy egy református lelkész írt, melyben értesít Gyurink haláláról. Az én drága Gyurikám még halálával is csak jót tesz nekem, mert haza engedtek péntek délig, és most is itt várok az én drága asszonyomra a Párisi Áruház kiskapujában. Közben a napok a feleségemmel eltöltött időmön kívül szomorúak rettenetesen, ahová csak fordul az ember, mindenütt csak baj - szomorúság és bánat. Mindenkinek könnyes a szeme, a szíve, mert mindenkinek van egy-két hozzátartozója, kiről hónapok óta semmi hír, vagy a haláláról jön értesítés. Pistánk is ma megy ki Ukrajnába. Én még itthon, de ki tudja, meddig. Remélem, hogy itthon vészelem át a háborút, mely ma és a közeli napokban tombol, hogy emberek száz és százezer számára hulljanak szét a családjuktól.

November 27.

Visszaértem a táborba, nagy káosz fogadott, nyakra-főre Ukrajnáról beszélnek és én el is hiszem, olyan pesszimizisztikus hangulatban vagyok. Említik, hogy öt nap eltávoztást adnak majd téli ruha beszerzésre, ha esetleg menni kell, hogy meglegyen. Minden intézkedés arra vall, hogy nem sokáig élvezzük ezt a „paradicsomot”. Fájna roppant módon, ha itt kellene hagyni Magduskámat, kit úgy megszerettem, mint még senki mást. Nem csatlakoztam Benne, lelkileg és minden feltétel nélkül szeretem. Aranyos, drága, jó asszony és a Vele töltött napok felejthetetlenek számomra, minden bajt-bánatot felejtettem, mikor együtt voltunk. Pistánk is ma hagyhatta el az országot és mennek valamerre Ukrajnába. Tudja a jó Isten, nem féltem Őt, most már a második fiú megy el, de remélem, visszajön, mert kell, hogy visszajöjjön.

December 3.

Újabb hírek, hogy itt maradunk márc. 15-ig és, hogy e hó 15-én 600 internált jön ide, nem valami kellemes dolog lesz ez, ha így történik, mert akkor mi is jobban be leszünk fogva. Elkerítjük majd magunkat egy kétméteres drótkerítéssel, hogy még kevesebb mozgási szabadságunk lesz.

December 5.

Érdekes megfigyelni, hogy csoportosulnak egy közös érdek köré az emberek, állítólag szinte már biztos, hogy a 42 évesek leszerelnek és ők, kik idáig jóformán nem érintkeztek, ez a közös jó sors mennyire összehozta mindnyájukat. Állítólag holnap reggelre haza tudok menni egész hétfő estig. Istenem, de jó is lesz, megint otthon, szeretteim között lenni.

December 8.

Tegnap szomorú hétfőm volt. otthon voltam még és Anyukának elmondtam, hogy Gyurink nincs többé. Ha tudtam volna, hogy ennyire nem tudja magát tartani, nem mondtam volna el, annyira sírt, hogy nem láttam anyukát kétségbe esni. Nagyon fáj nekem és még ráadásul este Apuka is sírt, mikor én eljöttem. Nagyon nem jól

néznek ki, roppant megviselte őket. Apukánál a tudat és Anyukánál a kétségek. Ma egyébként ragyogó nyári nap van.

December 11.

Nagyon rosszak azok a napok, mikor szabadságról vissza kell jönnöm, szinte búskomor leszek, akkor még jobban, ha rágondolok, mikorra szerelünk le, úgy néz ki minden, mintha a háború végén lehetnének szabadok, és ez ki tudja mikor lesz - talán még egy-másfél év?

December 14.

Érdekes újságcikket olvastam a tegnapi vasárnapi újságban. A Magyar Nemzet közölte egy orvosi előadáson tartott beszámolón, hogy az emberi test elektromosságot tartalmaz, és ha ez hiányzik, úgy a sebek nehezen gyógyulnak.

[...]

Azt hiszem, hogy rövid időn belül az egész gyógyítás más alapokra helyezkedik, és a mai gyógyszerek mind nem érnek semmit sem. Forradalom készül a gyógyászat terén.

December 17.

Meglepetés készül Afrikában. Az angolok üres állásokat találtak El-Ageilánál - jelenti a német távirati iroda. Ezzel a címmel jelent meg a tegnapi esti 8 Órai Újság.

December 18.

A kedden kapott himlőoltás megfogamzott, bár azt hittem nem lesz belőle semmi... Úgy látszik, az internáltak nem jönnek ide. A kapott szalmazsákot és takarót vissza kellett adni, állítólag a lőiskolába önkéntesek jönnek, és nekik kell - rémes lesz számukra, ha megtudják, hogy zsidók használták! Karácsonyi szünetről beszélünk, jövő hét szerdájától vasárnapig maradhatunk otthon.

December 21.

Ragyogó tavaszi napok vannak, enyhén kellemes szellő, a hét valamelyik napján szivárványt láttak a fiúk, és meg is jegyezték, hogy a decemberi szivárvány békét jelent. Meglátjuk majd. Az oltásom, mit himlő ellen kaptam, nagyon megfogamzott, erősen viszket, sőt fáj és a hónom alatt is érzek egy nyomó fájdalmat. Egyébként készülődés a hazamenetelre, már sokan elmentek és több mint valószínű, holnap estére rám is kerül a sor.

Címkék:

[munkaszolgálat](#) ^[2]

[Honvédség](#) ^[3]

[muszos](#) ^[4]

[Aszód](#) ^[5]

[1942](#) ^[6]

[Holokauszt Emlékközpont](#) ^[7]

[Toti](#) ^[8]

Kiadás: 13. évfolyam (2013) 5. szám

Forrás webcím: https://www.archivnet.hu/naplo/handler_laszlo_masodik_vilaghaborus_munkaszolgalatos_aszodi_naploja.html

Hivatkozások

[1] https://www.archivnet.hu/naplo/handler_laszlo_masodik_vilaghaborus_munkaszolgalatos_aszodi_naploja.html

[2] <https://www.archivnet.hu/cimkek/munkaszolgalat>

[3] <https://www.archivnet.hu/cimkek/honvedseg>

[4] <https://www.archivnet.hu/cimkek/muszos>

[5] <https://www.archivnet.hu/cimkek/aszod>

[6] <https://www.archivnet.hu/cimkek/1942>

[7] <https://www.archivnet.hu/cimkek/holokauszt-emlekkozpont>

[8] <https://www.archivnet.hu/cimkek/toti>